

Konflikty zbrojne na terytorium byłej Jugosławii w latach 1990-1999

Utworzenie Zjednoczonego Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców proklamowano 1 grudnia 1918 roku, a w obrębie granic państwa, na mocy postanowień kolejnych traktatów pokojowych, znalazły się Serbia, Chorwacja, Słowenia, Dalmacja, Bośnia i Hercegowina, Wojwodina, Czarnogóra oraz część Macedonii. Już sama idea założenia nowej struktury państwowej obarczona była piętnem nienaturalnego połączenia wielu odmiennych narodów. Z drugiej strony, należy pamiętać, że na Półwyspie Bałkańskim stykają się granice trzech cywilizacji: zachodniej, prawosławnej oraz muzułmańskiej.

W czasie II wojny światowej terytorium Jugosławii zostało podzielone na dwie strefy okupacyjne, a mianowicie niemiecką i włoską. Część ziem oddano sojusznikom III Rzeszy: Węgrom, Bułgarii oraz Albanii. Utworzono również marionetkowe „Niezależne Państwo Chorwackie”, w rzeczywistości całkowicie kontrolowane przez Niemców. Należy również zauważyć, że na całym okupowanym wówczas obszarze z sukcesem krzewiono ideologie rasistowskie i eksterminacyjne. W 1942 roku komuniści z Josipem Broz-Tito na czele powołali Antyfaszystowską Radę Wyzwolenia Narodowego Jugosławii. Po odzyskaniu niepodległości szefem Federacji, zrzeszającej sześć nominalnie równorzędnych republik, został właśnie Tito, a dyktatorski model sprawowania przez niego władzy eliminował wszelkie dążenia nacjonalistyczno-separatystyczne, aż do śmierci przywódcy w 1980 roku.

Tito doskonale zdawał sobie sprawę z trudności, związanych z zarządzaniem krajem, w którym ludność posługiwała się dwoma alfabetami, używała trzech języków, wyznawała cztery religie i reprezentowała pięć narodów oraz osiem mniejszości etnicznych. Po jego śmierci zabrakło w Jugosławii przywódcy, który potrafiłby skutecznie stłumić ruchy wyzwolenicze i złagodzić napięcia społeczne na tle etnicznym w poszczególnych republikach. Celem pracy jest omówienie genezy i specyfiki konfliktów zbrojnych, których doświadczyły Bałkany w latach 1990-1999, a także refleksja nad konsekwencjami rozpadu Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, zarówno dla regionu, jak i dla całej Europy.

Na arenie międzynarodowej Jugosławia należała początkowo do najwierniejszych sojuszników ZSRR, nadmierna samodzielność Tity wywołała jednak ostrą krytykę ze strony Józefa Stalina, a narastający spór pomiędzy przywódcami doprowadził do zmiany kursu politycznego i do zwrotu w stronę Zachodu. Dla Stanów Zjednoczonych SFRJ pełniła rolę geostrategicznego bufora w okresie „zimnej wojny”. Tito zręcznie balansował pomiędzy Wschodem a Zachodem i umiejętnie wykorzystywał sprzyjające położenie geopolityczne kraju, wzmacniając jugosłowiański socjalizm rynkowy. Radykalne zmiany na mapie Europy Środkowo-Wschodniej, takie jak zburzenie muru berlińskiego w 1989 roku czy rozpad ZSRR w roku 1990, wpłynęły na sekwencję zdarzeń na Półwyspie Bałkańskim. Związek Radziecki przestał pełnić rolę „miecza Damoklesa”, który wcześniej jednoczył mieszkańców Federacji.

Wśród wewnętrznych źródeł dążeń secesjonistycznych wymieniany jest dotkliwy kryzys społeczno-ekonomiczny, którego pochodną stało się obciążanie odpowiedzialnością przedstawicieli innych narodowości wchodzących w skład Federacji. Rosły animozje względem południowych republik zacofanych gospodarczo, dofinansowanych z budżetu ogólnopaństwowego przez władze centralne, a równoległe uprzemysłowione republiki północne oskarżane były o eksploataowanie regionów słabszych ekonomicznie. Konstytucja z

1974 roku, wydzielając Kosowo-Metohiję i Wojwodinę jako odrębne organizmy, sprawiła, że rynek ogólnokrajowy został zastąpiony przez osiem przestrzeni gospodarczych. Ramy systemu społeczno-politycznego ograniczały ponadto prawa obywateli, uniemożliwiając im bezpośrednią reprezentację w strukturach najwyższego ciała przedstawicielskiego.

Nie można również pominąć wpływu podłoża kulturowego. Na Półwyspie Bałkańskim doszło do starcia graniczących ze sobą trzech cywilizacji, które reprezentowali: chrześcijanie (Słoweńcy, Chorwaci), prawosławni (Serbowie) oraz muzułmanie (Bośniacy, Albańczycy, Kosowarzy). Powierzchnowe wcześniej identyfikacje religijne umocniły się w chwili utraty poczucia przynależności do Jugosławii. Kontrowersyjną kwestię stanowi rola podmiotów międzynarodowych w procesie rozpadu SFRJ. Wsparcie dla poszczególnych republik płynęło z państw należących do tych samych kręgów kulturowych. Istotne pozostają uwarunkowane historycznie antagonizmy etniczne, w świetle których masowe mordy i przymusowe przesiedlenia można uznać za zemstę za zbrodnie dokonane w czasie II wojny światowej.

Działania wojenne na terytorium byłej Jugosławii rozgrywały się w latach dziewięćdziesiątych przede wszystkim na czterech frontach wewnętrznych: w Słowenii, Chorwacji, Bośni i Hercegowinie oraz Kosowie. Tendencje do podziału etnicznego oraz wewnętrzne migracje ludności na terenie kraju zostały zainicjowane po wyborach parlamentarnych w 1990 roku. Za formalną datę rozpadu SFRJ uważany jest dzień

25 czerwca 1991 roku, kiedy Słowenia i Chorwacja ogłosiły niepodległość. Dwa dni później Jugosłowiańska Armia Ludowa wkroczyła do Słowenii, gdzie potyczki zbrojne trwały przez tydzień. Wobec silnego oporu wojska Federacji wycofały się. Incydenty zbrojne pomiędzy Serbami a Chorwatami przerodziły się w regularne bitwy, a 15 lipca 1991 roku w Chorwacji wybuchła otwarta wojna, która, coraz bardziej krwawa i okrutna, trwała aż do 1995 roku.

Eskalacja konfliktu w Bośni i Hercegowinie nastąpiła w 1992 roku. Celem większości muzułmańskiej było zachowanie integralności granic. Serbowie i Chorwaci dążyli do przyłączenia się do państw ojczystych. W wojnie domowej wszystkie trzy strony konfliktu walczyły ze sobą nawzajem. Walki nie wyłoniły zwycięzcy. ONZ i NATO zdecydowały się na bezpośrednią interwencję zbrojną po wybuchu bomby w Sarajewie w 1994 roku.

Oderwanie się Macedonii miało łagodny przebieg. Wobec wrogiej postawy Grecji oraz prób wchłonięcia autokefalicznej Cerkwii Macedońskiej przez Cerkiew Serbską, rząd zwrócił się prośbą do ONZ o umieszczenie sił pokojowych na terytorium republiki. Spór grecko-macedoński zakończył się w 1995 roku po zmianie herbu, rezygnacji z roszczeń do greckiej części Macedonii i zmianie nazwy na Była Jugosłowiańska Republika Macedonii.

Władze federalne nie próbowały podjąć dialogu z demonstrantami w Kosowie-Metohii, ale stosowały represje, wysyłając uzbrojone oddziały wojska i policji. UCK, zbrojna organizacja kosowskich Albańczyków, została utworzona w 1994 roku przez albańskich emigrantów mieszkających w Niemczech i Szwajcarii. Prowadziła działalność dywersyjno-sabotażową, przeprowadzając zamachy bombowe czy atakując funkcjonariuszy policji.

24 marca 1999 roku NATO rozpoczęło operację wojskową pod kryptonimem Allied Force bez wypowiedzenia wojny i bez mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ, a bombardowanie Jugosławii trwało 77 dni. Działania militarne uzasadniano próbami zapobieżenia katastrofie humanitarnej, która, zdaniem wielu politologów, zaistniała dopiero po ataku wojsk Sojuszu.

Jako pierwsza od Federacji odłączyła się Słowenia, która charakteryzowała się najwyższym stopniem przygotowania do przeprowadzenia daleko idących przemian ustrojowych. Proces usamodzielnienia się Chorwacji przebiegał na drodze krwawego konfliktu, który w dużej mierze bazował na animozjach ideologicznych, a zamieszkujące ją zwarte enklawy ludności serbskiej zaciekle broniły swoich interesów narodowościowych. W przypadku Bośni i Hercegowiny kluczową rolę pełnił udział stabilizujących czynników międzynarodowych. Republika Macedonii musiała stawić czoła nie tylko niskim wskaźnikom w zakresie rozwoju gospodarczego, ale również wewnętrznemu zróżnicowaniu etnicznemu, ponieważ, oprócz Macedończyków, zamieszkują ją Albańczycy, Turcy, Romowie, Serbowie oraz inne mniejszości. Serbia i Czarnogóra uzyskały autonomię dopiero w 2006 roku.

Problematyczna pozostaje kwestia Kosowa, po krainy wciąż walczącej o uznanie swojej suwerenności w polityce międzynarodowej. W konflikcie ścierają się dwa skrajne nacjonalizmy. Wśród Kosowarów dominują marzenia o „Wielkiej Albanii”, natomiast dla Serbów obszar ten, nazywany „Starą Serbią”, ma wymiar sakralny i postrzegany jest jako kolebka ich państwowości. Zgoda na niepodległość Kosowa niesie ze sobą szereg potencjalnych zagrożeń. Po pierwsze, może stanowić przykład i inspirację dla innych ruchów separatystycznych w Europie, np. dla Basków lub Katalończyków. Po drugie, może sprowokować walki albańsko-macedońskie i wzmocnić działania zbrojne na rzecz utworzenia „Wielkiej Albanii”. Po trzecie, może stanowić usankcjonowanie „drugiego po Bośni europejskiego państwa islamskiego”, pełniąc rolę potencjalnego schronienia dla radykalnych i terrorystycznych ugrupowań, nastawionych wrogo wobec tradycji chrześcijańskiej Europy.

Działania wojenne, do których doszło na Bałkanach, pogłębiły izolację polityczną i gospodarczą wszystkich republik zaangażowanych w konflikt. Doprowadziły również do exodusu ludności cywilnej. Na terytorium byłej Jugosławii dochodziło do czystek etnicznych, masowych egzekucji, gwałtów, tortur, okaleczania, ostrzału skupisk ludzkich, świadomego bombardowania lub palenia obiektów mieszkalnych. Państwa, które powstały w wyniku rozpadu SFRJ, odbudowały swoje gospodarki i odnalazły swoje miejsce na arenie międzynarodowej, jednak pamięć o wojnie i traumatyczne przeżycia nadal są żywe wśród mieszkańców Półwyspu Bałkańskiego. Wielu uchodźców nie powróciło do swoich domów. Powojenne zniszczenia widoczne są w przestrzeni miast i wsi. Zbombardowane budynki pozostają niemymi świadkami ludzkich tragedii i quasi pomnikami dla niewinnych ofiar.

Monika Izabella Dębowska

Belgrad, 2014. Fotografia własna Autorki.

Bibliografia:

Bujwid-Kurek E., Państwa pojugosłowiańskie. Szkice politologiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2008.

Gibas-Krzak D., Serbsko-albański konflikt o Kosowo w XX wieku. Uwarunkowania-przebieg-konsekwencje, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.

Giza A., Narodziny i rozpad Jugosławii, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1994.

Huntington S., Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego, przeł. H. Jankowska, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 1997.

Podhorodecki L., Jugosławia. Dzieje narodów, państw i rozpad federacji, Wydawnictwo MaDa, Warszawa 2000.

Rycerska I., Rozpad Jugosławii. Przyczyny i przebieg, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2003.

Waldenberg M., Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie lustro polityki międzynarodowej, Tom I: 1991–2002, Tom II: 2002–2004, Wydawnictwo Naukowe „Scholar” Sp. z o.o., Warszawa 2015.